

 dereta

Библиотека
САВРЕМЕНА СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ

Уредник
Зоран Богнар

Штампање ове књиге
подржао је град Чачак

Copyright © овог издања *Дереша*, 2021

Милкица Милетић

МЕНУЕТ У
ШЕЈТАНОВИМ
ПАПУЧАМА

(ВАРОШ У ДВА ЦАРСТВА)

Београд
2021
ДЕРЕТА

*Једино што од историје можемо да научимо
јесте то да нас ничему није научила.*

Олдос Хаксли

Мир између Хабзбуршке монархије и Османског царства закључен је 21. јула 1718. у Пожаревцу. У члану 2, приликом утврђивања разграничења, таксативно је наведен Чачак као аустријско погранично место.

Тако је испуњен Чачанима сан да буду „Европа“, мада се непуна два километра од центра Чачка налазило Османско царство. Као и сваки сан, и овај је трајао кратко (у контексту историјског времена) и сурово је распршен.

Оно што је остало непромењено кроз векове јесу наши карактери и нарави, оно што чини живе боје и чврсто ткање портрета једне вароши, какву можемо препознати и данас.

EINE KLEINE UND SEHR SCHLECHTE PALANKA¹

Капија је шкрипнула отегнуто и тужно, као да је угланцаном чизмом стао за врат каквом живом онемоћалом створу.

„*Fluch*“, промрси пуковник Нојберг, проклињући бару у коју је неопрезно шљапнуо, кишу која је једнолично падала данима, смрад и кошмар у којем се затекао протеклих месеци, и коначно кућу, једину која је остала нетакнута, пркосно цела у читавом разореном граду.

Натопљена блатњава земља, спојена с набреклим ниским небом, никако се није уклапала у слику о наводној победи, и не беше ни налик блиставој илузији о савладавању обичног људског времена уписивањем његовог племенитог имена у историју моћног Аустријског царства. То просто није требало тако да изгледа – промрзла војска, блато, керови који развлаче црева и цубоке по сокацима.

¹ Једна мала и врло рђава паланка (нем.).

Подилазила га је језа, гадиле су му се колоне кухних људи, забрађених жена и дроњава деце, на брзину на-товарених воловских запрега које су бежале преко моравске и атеничке реке иза линије фронта, махом на турску страну, док град не остаде сабласно празан. Они које је нада већма грејала него ватре што су их под ситном кишом упорно ложили, нарочито ноћу, имадоше ваљда сан о томе да ће се вратити на своја стара огњишта. Они паметнији побегоше што даље.

„*Schaden*“, опет промумла Нојберг. Испод мокрог војничког отежалог огртача, као бела голубица, неочекивано, излете његова рука у белој рукавици. Углађеним покретом, који није припадао мемљивом месту на коме се њен власник нашао, поправи кратке беле локне и неколико непослушних праменова врати под окриље обода шешира на коме се тужно клатило искисло нојево перо.

Прашката светлост сутона, измешана с влажном јесењом измаглицом, сипила је на четвороводни кров ослоњен на чађаве зидове куће, уроњене у остатке нечега што је некада вероватно била башта. Из зеница прозора који су зурили сабласно, подруживала се тама и текла запљускујући придошлице као непрозирна црна вода.

Ништа од рајског насеља, *oberst* не могаде да се отме мисли, о којем је читао у путописима Евлије Челебије, седам џамија, школе, хамам саграђен од fine камене

чипке, дућани начичкани један до другог... Насумична, упорна топовска паљба све је сравнила са земљом.

„Кућа Хаџи Момира Бакрачевића“, полугласно рече неко из војничког мноштва које се нагомилано вукло за њим, цуњајући по пустим двориштима. Нико, међутим, не пружи корак да уђе у речену авлију.

Војска се очас предвоји на оне који знадоше чија је кућа и на дођоше, најамнике из прека, вагабунде и жицароше празних глава и без скрупула, који се сјатише налик стрвинарима на чачанско бојиште. Они који знадоше, скинуше капе као да им се још над погнутим главама вије дим из дугачког ћилибарског Хаџи Момировог камиша, у који он свако мало уметаше савијени дуван.

„Добар је човек био“, прослови опет неко, дозивајући некадашњу слику распупелог грма јасмина, жагор чељади, клепет нанула по ситној дворишној калдрми, благо осмехнути лик Хаџи Момира, заваљеног у свилене јастуке.

Они који су се сећали, раширише плућа да удахну слатки мирис из своје уобразиље, али их отрезни љути смрад гаражи.

Још се за Хаџи Момировог деду причало да је с Мухамедовог гроба, са хаџилука, донео чудесну абुземзет воду, њоме пошкропио шедрван што је шуштао под грмом јасмина, па сва деца коју потом изроди беху белопута, као самим сунцем умивена, а вода се прочу као лековита од шкрофула, осипа и којекаквих болештина.

Са свих страна долазише невољни да захвате воду с тог шедрвана. Капија зато никада није била замандаљена, а Хаџија је с убогима често делио тањир пилава са своје трпезе, не штедећи за себе и своју чељад.

На месту тог шедрвана, кад пуковник Нојберг крочи у авлију, зјапила је рупа разрована незнатим ђулетом, у коју је лила неуморна киша.

Испод пуковниковог огртача поново изрони рука у белој рукавици, овога пута да спречи напад кашља, од кога се заценио, па му округло лице постаде пурпурно. То га канда покрену и уздрма до саме сржи. Пред сликом пустоши, стара рана у његовој души, која није престајала да крвари, као да се још шире отвори, претећи да га целог прогута, заједно с овом јадном кућом, раштрканом и уморном војском и упорном хладном јесењом кишом.

Много касније, шаљући један од извештаја у Б., сув и узохољен, убеђен да уврх себе има ни мање ни више него принца од Витемберга лично, пуковник написа свој први утисак о поробљеном Чачку.

Eine kleine und serh schlechte Palanka... Једна мала и врло рђава паланка.

СПАСОВДАНСКЕ ТРЕШЊЕ

Дисала је крај њега толико тихо, да га најпре преплави талас страха што је не чује, а затим, кад виде њено смирено лице, обузе га нежност што дахом не би заталасала ни прах на лептировим крилима.

„Трешње, само да живим док не сазру трешње“, прошапута Луна, „да протурим главу кроз грање, да ми очи и срце буду пуни њиховог руменог здравља.“

Драгутин пажљиво држи мршаву, скоро дечју руку жене, осећа на длану како гори као суво дрво.

„Трешње“, шапуће она, закашљава се и с њене бледе усне откида се капљица крви црвена као воће о којем машта.

Млад човек прикупља расути терет свога тела, притиска чело на њене кошчате прсте и тихо плаче.

„О нашој слави ће процветати“, муца Драгутин, мислећи на Ђурђевдан, а види свежу хумку под бором на сеоском гробљу, „а док не сазру око Спасовдана, ти ћеш већ бити здрава“, загрцњује се од суза док јој говори, дрхти јер лаже, свестан да се гаси и чили пред његовим очима.

А била је, смеши се кад се сети, бела и прозирна као млечна пена... Златних плетеница спуштених низ скромну хаљину, личила је на швапске фрајлице, често скривене иза чипкастих завеса кибицфенстера на кућама ушорених сремских села кроз која је пролазио гацајући блато, невидљив у колони војника, вукући уморно тело за јашућим аустријским официрима што су коњима разгонили као беле облаке јата преплашених гусака.

Зашто је ратовао, коме у корист, није знао. Оставио је уплакану, дупло бремениту, дететом које је носила и неизговореним питањима на која није имао одговор.

Када Чачак коначно ослободише од Турака, затекао је у врућици, изнемоглу, на ивици живота. Није честито ни погледао лилице детета, свога сина, када му га ма-ти пружи у наручје. Шта ће му дете без ње, насмејане, топле, заљуљане његовим незграпним наручјем, лица окренутог небу и самом Богу, који је сведочио о њиховој срећи.

Млад и снажан, лако је понео сугуби венац обичног српског сељака, мученика, трпељив за све што га је снашло. Знао је, тако су његов отац и деда ратовали, па шта, вратише се да поново узору и посеју. Ваљда се тако мора. Не налише му се очи мржњом и крвљу коју је стално гледао. Тетурао је напред и само напред, пунио кремењачу наученим покретима, пљувао барут и зубима стезао олово, пуцао насумице... Ни мразни ветар што је секао као оштар жетелачки срп војвођанском

непрегледном равницом, ни рањаве ноге умотане у крпе у распалим опанцима, ништа му не паде тешко. Ми-сао о жени којој је под срцем расло његово дете грејала га је у грудима као сопствени дах и дамар.

Пршти церић, слуша како шкрипи и леди се Морава, ветар гомила сметове, затрпавајући вајат изгубљен на падинама Горњег Села. Безначајан у сопственим мислима, не разуме ништа, само се горљиво моли.

„Оче наш који си на небу, Оче мој“, својата Га не би ли се смиловао, „погледај, млада је, сувише млада да умре...“

Низ лице му се саме котрљају вреле сузе.

Под шуштавим сводом који се у налетима обрушава све гушћим снегом, сам је. Када би барем имао те трешње.

ДА ЛИ ЈЕ МОГУЋЕ СВЕМУ ПОВУЋИ ГРАНИЦЕ

(О врстама глади и осталим мукама)

Да ми је да закољем тог петла што ми пред сваки сабах у уши укљује кукурикање, чини ми се, поново бих се родио!“

У неизвесну стварност Мустафа-паша ступи изнурен, опрезно навлачећи везене папуче на отечене ноге. Устаде тромо вукући за собом слатки трулежни мирис срџада и ћилима, помешан са оштрим воњем зноја и ораховог лишћа, које су жене штедро трпале у шкриње против мољаца.

„Деде, Асиме, говори, шта је онај швапски угурсуз ноћас радио?“

Поред петла који прети да му дође главе, глад му прогриза желудац, чинећи рупу коју муњевито затрпава ратлуком. Његово позамашно тело се таласа. Млаком водом из тестије, којом га слуга полива, безуспешно покушава да укроти жбун чекињасте седе које која непослушно штрчи над очима улеглим у тамне

дупље. Да није меснатих јагодица и пуних усана, често безразложно развучених преко низа правилних зуба, његово бледо, нездраво жућкасто лице изгледало би сабласно.

Свако ко је познавао Мустафа-пашу могао је тврдити да пати жестоко. Халапљив и неумерен у свему, боловао је од свих врста глади. Неке од њих је измислио и не би ни постојале да их се он није сетио. Некако се у овом крају мислило да се искључиво због Мустафа-паше у језику одомаћило оно када се каже „спопала га глад“, јер је пашу глад буквално препадала, узимала под своје, додајући брзину његовим иначе спорим покретима, сјај и грабљиву оштрину иначе угаслим очима. Глад се, тако, у његовом животу преобувала, преоблацила и маскирала, претварала у све и свашта, мучећи га немилице. Колико је у људском уму било закучастих вијуга и ћошкова, толико беше могућности да она однекле изрони, спопадне га и зајаше, ругајући се његовој слабости. Глумим пољанама, примерице, лутао је да утоли глад за ширином, да умакне празнини, или је, рецимо, гладан љубави, хрлио у загрљаје непознатих жена. Ту су се некако саме додавале и глади за дертом и севдахом, које је обилато вином заливао. Трептали би му капци, очи се пуниле сузама, меснато ухо наслањао би на витак врат саза, да л' од лепоте или бола, неутешно плакао док исцрпљен не потоне као брод на дно тешког сна без снова.

Буђења су ипак била најтежа. Груб смех, довикивање, псовке, рзање и топот коња из унутрашњег дворишта Атеничког хана, подсетише пашу на данашњи непријатан сусрет.

Мршав и згужван, плавобрад, скоро ћосав, мало савијен у раменима, стрпљиви слуга Асим помаже паши да обуче чохани ћурак.

„Двеста педесет девет година градиш“, набраја господар слово по слово, као да је колико ноћас сваку годину понаособ прелистао, „довлачиш благо са Истока, умиваш чаршију да буде ћул башта, онда ти је багра ћуладима преоре!“

Асим предише, мало се склања у страну. Сефте је паши да ошине онако, не гледајући, за уво или по глави. Ћути, јер нема шта да каже, а трпео би и горе муке због мрвица с господарева трпезе.

Увече, када у скромној собици намири двојицу браће и сестру, кад их погледа онако сите и румене у спокојном сну, сам себи изгледа моћније од султана. Ништа од тога није важније, помирљиво се смеши. Његова трпељивост нема границе.

Паша, напротив, подиже глас у вртоглаве висине свога беса.

„Шаљем те сваку ноћ, а ти блејиш као овнујска печена глава преко плота. Ништа ми паметно не говориш! Ко му долази, с ким се договара, после чујем, били Мађари, Млечићи парадирају, а ти ми причаш – пинтор му скратио кацу од џибре, слуге му дотурају топлу воду па

се брчка! Ја сад с њим треба да преговарам око границе два царства, идем му на ноге сваки други дан, а ти – пинтор, брчкање! Марш!”

Отрже се паша од Асимове наметљиве пажње, разлећу се пешеви његовог ћурка постављеног крзном, врзају се око сјајних сара чизама док одсечно хода кроз четири повезане собе Атеничког хана, у којем је скромно смештен јер му срушише раскошни чачански конак. У авлији га чека већ оседлани халат. Коњаници који треба да га прате једва обуздавају немирне коње. Решен да коначно стави тачку на преговоре с пуковником Нојбергом, да одсечно већ једном повуче границу, па куд пукло да пукло, Мустафа-паша љутито ступа дрвеном верандом. Кораци му гласно тутње резбареним степеништем.

Опет ветар с Мораве дува хладно за врат и гнезди се у недрима, мисли бесно.

Мокар снег као да застаје у већ влажном ваздуху и не дотичући тло, сваљује му се на погнута рамена.

АЋУТАНТ

Lieber Ана,

Коначно сам сигуран да могу да ти пишем, јер уз извештаје које шаљем Његовој високој кнежевској светлости гувернеру и Комесаријату у Београд, могу да прошверцујем и покоје приватно писмо.

Ако се питаш одакле ја овде, веруј да ни сам не знам. Иако не верујем да учесник рата, мокре униформе и блатњавих чизама, може да буде нека врста хроничара који попуњава историјски бездан између земље и неба, покушаћу то да постанем, да прекратим време и смањим удаљеност међу нама. Хроничар би некако требало да буде близу Бога, од кога сам, окрвавивши оштрицу мача, сигурно страшно далеко.

Можда, кад мало боље размислим, писмима која ћу теби слати могу своју савест да откупим, као што откупљујем душу слатким мирисом ружа, јер нема никога сем тебе ко би нада мном мртвим заплакао.

Није се радило ни о каквом изнимном повећењу пуковника у мене, *lieber* Ана, него је случај умешао прсте. Били смо стационарани у Б., одакле сам ти већ писао. Целодневни војни егзерцири црпели су стрпљење и снагу. Два реда пешадије која ступа, пуца наизменично, у ходу пунећи кременаче, онда наступамо ми, коњица, фијучемо мачевима, сечемо замишљеног непријатеља, уносећи у сваки замах све већу количину пизме што бесконачно на празно егзерцирамо.

Онда, једног дана, пуковник Нојберг, накићен златним гајтанима и ројтама, с тророгим шеширом причвршћеним за белу перику, онако нехајно пројаха поред строја.

Недуго потом саопштише ми да сам одређен за његовог ађутанта. Није ми промакао израз лаганог чуђења на Нојберговом лицу када му се наредног јутра јавих на дужност, као да не беше сасвим сигуран да ли је одабрао мене, или официра до мене. Убрзо наравно то постаде свеједно, јер кренусмо у поход на *Czaczak*, да коначно зихер утврдимо границу Царства на некој мутној и блатњавој реци именом *der Morava*.

Опсада града је трајала неочекивано дуго, али не бих сада о томе. Резултат су све порушене куће, њих 150, осим једне, у коју се населио пуковник Нојберг, пошто је довукао пуна кола намештаја и престоничког молера да оплемени

простор у којем ће живети. Не бих сада ни о томе, *lieber* Ана.

Пуковник је, иначе, чудан сват. Рекао бих да није лош човек, мада живи у сталом страху од страхова напабирчених испод беле напудерисане перике, за коју, успут, стално страхује да ће у најмању руку покиснути, претећи да његов пажљиво осмишљен изглед учини смешним.

Његову сталну потребу за беспрекорном чистоћом, руке прекривене белим памучним рукавицама, уштиркане чипке пажљиво исфалтане да под конач вире из зарукавља, прати хистерична навика мењања шнуфтикли попегланих на ивицу, после само једне употребе.

Било да се усекнуо, кинуо или само обрисао капљице зноја са науснице, шнуфтикле, које ја за њим идући скупљам у специјалну торбицу, баца гадљиво преко руке или рамена, не водећи рачуна о томе где ће пасти.

За почетак толико о мојој сањаној каријери *hauptmana*, капетана овенчаног славом и јунаштом! Постао сам не ађутант, него писар и дадиља мушичавом пуковнику, што, као што видиш, има неке предности, јер могу да ти пишем, *lieber* Ана.

Твој Петар

Садржај

EINE KLEINE UND SEHR SCHLECHTE PALANKA ...	9
СПАСОВДАНСКЕ ТРЕШЊЕ	13
ДА ЛИ ЈЕ МОГУЋЕ СВЕМУ ПОВУЋИ ГРАНИЦЕ (О врстама глади и осталим мукама)	16
АЋУТАНТ	20
МРАЗ И ОБРАЗИНЕ	23
МОЈА ЈЕ СУДБИНА, СУДБИНА ЗАСТАВЕ	26
ПРВИ СНЕГ	29
СТРАХИЊА	32
РАШИРЕНЕ ОЧИ МРАКА	36
НЕСТАНАК ИНЖЕЊЕРА ФОН РАЈБЕРА (Покушај урбанистичког решења Чачка и његова брза пропаст)	40
НЕИЗВЕСНО ПУТОВАЊЕ	43
СПОЉА ГЛАДАЦ	47

ВИЛЕ, КУЧИБАБЕ И ДРЕКАВЦИ	50
ВАРОШ У ДВА ЦАРСТВА (Загонетна смрт скелеџије)	56
ЦРНА РАЗМАХАНА СЕНКА	61
ПОДНЕ У КАФАНИ „КОД КРАЉА“	65
КАРАНТИН (КОНТУМАЦ)	70
УХОДИН УХОДА	75
СЕЛО СА ДВА ГРОБЉА	80
ПУКОВНИКОВА ЛИЧНА ПРЕПИСКА (Или ко кога надзире и разне утаје)	86
ИЗА ЗАСТОРА	89
КЛАВСЕН	94
ДИЈАГНОЗА – ВУКОДЛАК ИЛИ ЛИКАНТРОПИЈА	98
ЗАУМНО ВРЕМЕ И ЋОРАВА ПОСЛА	100
ТУЖАН ХАРЕМ И ГОРКИ МЕРАК	104
ЗЛАТНА ЖАР-ПТИЦА У ЧАЧАНСКОЈ ДИВЉИНИ	109
MENUETT WIE VOR (Живот ван ове вароши, који можда вреди живети)	114
НЕ ОРЕ И НЕ КОПА, АЛИ НЕ СЕДИ ЗАЛУДАН	119
РЕКА НЕЖНОСТИ	123
ТРОСТРУКИ ШПИЈУН МИЛИСАВ	127

НЕШТО СТРАШНО, ЗАПРЕТЕНО У ЋУТАЊЕ	132
ГЛАД, СИРОТИЊА И ЗАВРЗЕНО КОЛО УРОКА ...	135
ДАНИ ОД ОБЛАКА	139
ЈЕЗДИМИР И ШЕЈТАНОВЕ ПАПУЧЕ (Из прве руке)	144
АСИМОВА НЕСАНИЦА	148
МОЖДА САМ УБИЦА	153
НЕИЗДРЖ ГОРИ ОД СУГРЕБА	159
ТРГОВАЦ У РАЈСКОМ НАСЕЉУ	163
ТАЈНО У ОГЛЕДАЛУ ЧИТАЊЕ	170
ЕКШОЈ РЕХ АКШЕЛЕБ (У огледалу читано: БЕЛЕШКА ХЕР ЈОШКЕ)	173
КАД ВРЕМЕ НИЈЕ	175
ВАЖАН ФАКТОР МИЛИСАВ	180
СВЕ ЈЕДНОМ ПОСТАНЕ... ..	186
СЛАВУЈ И РУЖИН ТРН	194
ПИСМА И БЕГ У РЕЧИ	198

Милкица Милетић
МЕНУЕТ У
ШЕЈТАНОВИМ
ПАПУЧАМА
(Варош у два царства)

За издавача
Дијана Дерета

Лекџура и корекџура
Невена Живић

Ликовно-џрафичка оџрема
Марина Славковић

Прво ДЕРЕТИНО издање

ISBN 978-86-6457-404-4

Тираж
1000 примерака

Београд, 2021.

Издавач / Штампa / Пласман: **ДЕРЕТА доо**, Владимира Роловића 94а,
11030 Београд, тел./факс: 011.23.99.077; 23.99.078, **www.deretars**

КЊИЖАРА ДЕРЕТА, Кнез Михаилова 46, Београд, тел.: 011.26.27.934, 30.33.503

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-31

МИЛЕТИЋ, Милкица, 1958–

Menuet u šejtanovim papučama : (varoš u dva carstva) / Milkica Miletić. –
1. Deretino izd. – Beograd : Dereta, 2021 (Beograd : Dereta). – 199 str. ; 21 cm.
– (Biblioteka Savremena srpska književnost / Dereta)

Tiraž 1.000.

ISBN 978-86-6457-404-4

COBISS.SR-ID 45806089